DOI: https://doi.org/10.17355/rkkpt.v34i3.83

Bárdi Nándor*

Tóth Karcsi, az elvhajhász

Az *Autonómiakísértet* című kötet olvasását érdemes az utószóval kezdeni. Ebből kiderül, hogy a kiadvány nem válogatás, és nem is az összegyűjtött életmű kiadása: a szerkesztők Tóth munkásságáról kívánnak átfogó képet adni.

Az utószó azért is figyelemre méltó, mert mintaértékűen foglalja össze, mit és miért hagytak ki a kötetből (verseket és az idegen nyelvű szövegekből csak egyet közöltek), illetve milyen szempontok alapján közlik a szövegeket. Tanulságos az is, ahogyan a két szerkesztő kijelöli az életmű helyét a szakirodalomban; ügyszeretetükön egyértelműen átsüt a baráti nagyrabecsülés.

A 695 oldalas, 1,3 kilogrammos, keménytáblás kötet 157 dokumentumot tartalmaz. A bevezetőnek tekinthető életútinterjú után (11–59. oldal) az anyagokat időrendi sorrendben, három korszakra bontva közlik.

Az 1982 és 1989 közötti időszakból 39 írás szerepel a kötetben. Ezek döntő többsége irodalomkritika, és az Iródia mozgalom körüli ideológiatermelést tükrözi. Két, a szlovákiai magyar tudományszervezéssel foglalkozó meghatározó írás is helyet kapott közöttük; ezekben már megjelenik a tudományszervezői szerepkör.

Az 1990 és 1997 közötti, politikusi korszakból származik a legtöbb megnyilatkozás: összesen 102 dokumentum. Jelentős részük aktuális kérdésekről készült interjú – 32 ilyen található a kötetben –, illetve rövid helyzetelemzés, amelyekből 24 szerepel. Emellett pártanyagok és nyilatkozatok is olvashatók. Ebben az időszakban is jelen van azonban a tudományszervezés témája, hat írásban, valamint a szerepkereső önreflexió, öt szövegben.

A harmadik, 1998 és 2013 közötti időszakból 26 dokumentum került be a kötetbe. Ezek közül a legtöbb a Fórum Intézet felépítésével és a kutatásszervezéssel foglalkozik, összesen hat írás. Majdnem ennyi, öt szöveg a különböző könyvekhez írt bevezető vagy előszó. Egyaránt három-három írás képviseli a tanulmányokat, a publicisztikákat, a visszaemlékezéseket, a kerekasztal-beszélgetéseket és a politikai elemzéseket.

A kötet terjedelmének mintegy egyharmadát hét nagyobb tanulmány teszi ki. Ide sorolható a már említett, a rendszerváltás történetét feltáró interjúsorozat részeként készült életútinterjú is. A kötet címadó írása az Iródia mozgalom és az

* A szerző történész, az ELTE TK Kisebbségkutató Intézet munkatársa. E-mail: bardi.nandor@tk.hu; ORCID: 0009-0006-9615-6246.

alternatív kultúra intézményesülésének problémáit vizsgálja egy olyan közegben, amelyet a kisebbségi egységtörekvések stabilizáltak.

Ez az írás előrevetíti az egész tevékeny életpálya alapvető dilemmáját: miként lehet intézményesíteni a kisebbségi közösségen belüli pluralizmust, illetve hogyan fejleszthetők folyamatosan a társadalmi megújulás képességei. Terjedelmesebb írás még a Vághosszúfaluról készült szociográfia, valamint a Fórum Intézetről szóló nagyinterjú. A további három hosszabb szöveg a szlovákiai magyar tudományosság, a kulturális intézményrendszer és a jogi helyzet áttekintését adja.[1]

Már a kötet szerkezetének és az írások témakörének áttekintésekor is kirajzolódik két, egymással szorosan összefüggő szerep: az elemeket egymásba illesztő *konstruktoré*, valamint az elképzeléseket megfogalmazó, kezdeményező, szervező és *intézményépítő* személyiségé.

Konstruktori tevékenységnek tekinthető az 1989-ig tartó irodalmi és tudományos útkeresés áttekintése és tudatosítása. Ide sorolható az Iródia kritikusi és ideológusi szerepének összekapcsolása a polgárjogi ellenállással, továbbá a szlovákiai magyar, szigetszerűen működő tudományosság elemeinek összeszerkesztése és fórummá alakítása.

A rendszerváltás időszakában Tóth közösségszervező szerepe egyértelműen megmutatkozott az FMK-ban, majd az MPP-ben. A kilencvenes évek második felétől pedig a kisebbségi társadalom összeszerkesztőjeként, valamint az önkép alakítójaként jelenik meg. Ezt jelzi a *Szlovákiai Magyar Adatbank* és a lexikon[2] megalkotása, a többkötetes összefoglalók gondozása, továbbá a helyi közösségeket működtető szereplők képzése és a szocializációs keretek biztosítása is.

Az intézményépítő szerep jelentőségét jól mutatja azoknak a kezdeményezéseknek a sora, amelyek alapításában és formálásában meghatározó szerepet vállalt: az Iródia, az *Új Mindenes Gyűjtemény*, a *Regio*, az FMK és az MPP, a Fórum Kisebbségkutató Intézet 1996-ban, a Civil Fórum 2006-ban, valamint a Szlovákiai Magyarok Kerekasztala 2009-ben.

Talán túlzó elvárás volna a kötettel szemben – amelyben az életrajzot az életútinterjú pótolja –, hogy az 1978 és 1982 közötti egyetemista korszakra is részletesen kitérjen. De az életpálya szempontjából fontos, hogy ebben az időszakban Tóth Öllős László barátjával és másokkal Marx és Hegel műveit feldolgozva újbaloldali eszmeiséget képviselt. Ezt akkoriban Csehszlovákiában ellenzéki magatartásként tartották számon (akárcsak Magyarországon, lásd az ún. Lukács-iskola történetét).

---

1 Elbeszélt történelem (11–58.); Autonómiakísértet (190–202.); A csehszlovákiai magyar kisebbségi tudományosság helyzete és fejlődése 1945-től napjainkig (152–176); Vághosszúfalú (507–526); Az intézmény kötelez (554–574.); A kulturális intézményrendszer (576–620.); A Szlovákiában élő magyar kisebbség jogi helyzete (650–686.).

2 A csehszlovákiai magyarok lexikona Csehszlovákia megalakulásától napjainkig, https://adatbank.sk/tudastar/a-csehszlovakiai-magyarok-lexikona-csehszlovakia-megalakulasatol-napjainkig/

Az ettől való eltávolodás, Bibó István és Szűcs Jenő szövegeinek olvasása a szegedi részképzés idején indult el, a magyarországi demokratikus ellenzék repülőegyetemeinek hatására. Mindez szintén fontos része Tóth fejlődéstörténetének.

A szerkezeti áttekintés után a könyv tartalmi csomópontjai három nagy témakörbe sorolhatók. A politikusi korszak interjúiból és pártközleményeiből a rendszerváltás utáni szlovákiai magyar politikai élet válaszútjai és pluralizálódása rajzolódnak ki. Külön kérdés Tóth önkormányzatiság-felfogása, és ettől elkülönítve tárgyalandó a Duray Miklós által képviselt, párhuzamos közösségi-politikai vízióhoz való viszonya is.

A rendszerváltás idején az FMK irányvonala – a Nyilvánosság az Erőszak Ellen mozgalommal együttműködve – elsősorban a jogállam megteremtését és védelmét tekintette feladatának. A nemzetiségi jogok biztosítását is a demokratikus politikai rendszeren belül képzelték el. Ez a megközelítés azonban nem számolt a posztkommunista nacionalizmust meglovagló Vladimír Mečiar felemelkedésével, aki végül a Nyilvánosság az Erőszak Ellen mozgalomból kinőve és azt megtagadva a rendszerváltó erőket is háttérbe szorította.

Tóth a Magyar Polgári Párt kisebbségi törvénytervezetén túlmutató, szélesebb intézményi garanciák szükségességét hangsúlyozta. Ez az államnyelvtörvényről és a kollektív jogokról szóló vitákban, valamint a szlovák belpolitikában is megmutatkozott: következetesen szembeszállt az autoriter törekvésekkel és az erősödő nacionalista retorikával. Erre példa, amikor indokolta pártjának a miniszterelnök visszahívásáról szóló döntését (441–445., 355–357.).

Tóth megnyilatkozásaiban egyértelműen elutasította a sérelmi politizálást, amelyet Duray Miklósnak és az Együttélés mozgalomnak tulajdonított. Ezzel szemben a partnereket kereső, pragmatikus, de nem elvtelen politizálást képviselte. A politikai jogok mellett a gazdasági esélyegyenlőség kérdése is foglalkoztatta: ilyen szempontból közelített Dél-Szlovákia periférikus helyzetéhez, a mezőgazdasági válsághoz és az elkobzott, illetve kollektivizált magyar földbirtokok visszaszolgáltatásának – az 1991-es ún. földtörvény vitájának – ügyéhez is (351–353.).

Tóth végső soron arra tett kísérletet, hogy a polgári-liberális értékrendet és a racionális politikai érvelést honosítsa meg a nagy magyar politikai vitákban, valamint a szakpolitikai kérdések tárgyalásában. Ide sorolható a bősi vízlépcső ügye, a szlovák nyelvoktatás hatékonyságát szolgáló Skabela–Bóna-módszer népszerűsítése, a civil szféra támogatása – például a Márai Alapítvány és a Fórum Alapítvány révén –, illetve a kisebbségkutatás intézményesítése is (431–432., 487., 490–491., 493–494.).

Az MPP önkormányzatiságí programja lényegében Tóth Károly elgondolásaira épült (436–440.). Egy olyan, több elemből álló intézményrendszert vázolt fel, amely a szlovákiai magyarok oktatási, kulturális és gazdasági önrendelkezését biztosíthatná. Különbséget tett az önigazgatás és az önkormányzat között. Önigazgatáson

a közigazgatási ügyek saját kézbe vételét értette, míg az önkormányzatiságot ennek intézményesült eszközeként fogta fel. Előbbi a közösség szabadságának mértékét jelzi, utóbbi pedig a jogok érvényesítésének keretét teremti meg.

Az Együttéléssel folytatott koncepcionális vitában Tóth két autonómiamodellt különböztetett meg. Az egyik a felülről kiépülő konszociációs modell, amely kinevezésekkel épít ki pozíciókat a hatalmi ágakban – a parlamentben, a kormányban, az államigazgatásban és miniszteri szinten. A másik, az autonomista modell szerint az államtól teljesen független, alkotmányosan elismert, saját költségvetéssel rendelkező, kisebbségi névjegyzék alapján választott intézménynek kellene létrejönnie (441–451.).

Tóth olyan kisebbségi törvényt képzelt el, amely alkotmányosan rögzíti az egyén identitáshoz és művelődéshez való jogát. A kisebbségi nyelvhasználatot fokozatosan, az 5 százalékos aránytól felfelé, illetve a nagyvárosokban meghatározott létszámhatár fölött biztosítaná. A kulturális és oktatási autonómia alulról választott önkormányzatokra épülne, amelyek önállóan dönthetnének az állami költségvetési támogatások felhasználásáról.

Ehhez kapcsolódna a községek szabad társulásáról és a közigazgatási decentralizációról szóló törvény is. A kulturális, oktatási és községtársulási rendszert további jogszabályok – alkotmánymódosítás, községi, választójogi és költségvetési törvények – erősítenék meg. Mindez önkéntes jelentkezésen alapuló kisebbségi regiszterrel nyerne legitimitást, amely lehetővé tenné a saját önkormányzati képviselők megválasztását (438–439.).

A belső pluralizmus iránti érzékenységét mutatja, hogy több más autonómiatervezettől eltérően világosan elhatárolta egymástól a területi és a közösségi autonómiát. Míg az előbbi gazdasági és földrajzi alapon szerveződik, és egy adott terület önrendelkezését jelenti, addig az utóbbi személyi elvű autonómiát képvisel.

Távlatosabban nézve a kisebbségi magyar elitek körében számos alternatívája alakult ki a magyar érdekek képviseletének.[3] Az alábbi, szükségképpen leegyszerűsített vázlat jól érzékelteti, mennyire eltérőek voltak ezek a szlovákiai magyar politikai stratégiák. Nem is szólva azokról a megoldásokról, amelyeket a szlovák pártokon belül politizáló magyar képviselők követtek.

Az egyik stratégia az érdekvédelem személyes alkukkal történő érvényesítésére épült. Eszerint a kisebbségi kérdés kezelésében a többségi szereplők érdekeltségét kell megteremteni. E megközelítéshez kapcsolható Domokos Géza, Fodó Sándor és Várady Tibor.

[3] Talán érdemes megemlíteni a Magyarországon kidolgozott és működtetett kisebbségi önkormányzati modellt is, amelyhez hasonló jött létre Szlovéniában és Szerbiában. Az utóbbi esetben azonban a pártpolitika maga alá rendelte az Nemzeti Tanács intézményét. Szlovéniában pedig a parlamenti képviselet és a Muravidéki Magyar Nemzeti Önkormányzati Közösség kettős hatalmi helyzetet hozott létre.

A második stratégia az autonómiát, az önrendelkezést és a kollektív jogokat tekintette a demokratikus társadalmi berendezkedés alapfeltételének. Ezt a nemzetközi és a többségi politikai szereplőkkel szemben is elvárásként fogalmazta meg. Ide sorolható Duray Miklós, Tőkés László, Ágoston András és Kovács Miklós.

A harmadik irányzat a fokozatos előrehaladásban, a kormányzati szerepvállalásban, valamint a politikai alkukban és kompromisszumokban bízott. Célja az intézményrendszer és az identitáspolitikai mozgástér fokozatos bővítése volt, abban a reményben, hogy ez idővel egyfajta konszociációs modellhez vezethet. E felfogást képviselte Markó Béla, Csáky Pál, Bugár Béla, Kasza József és Pásztor István.

Egy további csoportot az infrastrukturális bástyák építői alkotnak. Ők az adott lehetőségek között erőforrásokat és intézményeket igyekeztek létrehozni, abban bízva, hogy ezzel a humánerőforrás-fejlesztés feltételeit is megteremtik. Ide kapcsolható Kató Béla, Orosz Ildikó, Antal Árpád, Tamás Sándor és Korhecz Tamás tevékenysége.

Végül ide kapcsolható a kisebbségi politikai kultúra, a közösség polgárosodása, valamint a kisebbségi alrendszerek intézményi és szakmai fejlesztése is. E vonulat fontos szereplői Tóth Károly, Öllős László, Bakk Miklós, Biró A. Zoltán, Losoncz Alpár és Salat Levente.

A könyv írásainak harmadik nagy tartalmi kérdésköre – a plurális kisebbségi pártpolitikán és az autonómiafelfogáson túl – a Tóth Károly és Duray Miklós közötti elvi nézetkülönbség. Köztudott, hogy 1989 előtt mindketten hasonló, polgári-liberális és emberi jogi alapokról indultak és Tóth kisebbségvédelmi szocializációjában Duraynak meghatározó szerepe volt.

A Tóth által képviselt MPP a polgári-liberális értékrendre és az egyéni szabadságjogokra épített, a nemzetet pedig választható közösségként értelmezte. Duray ezzel szemben az etnikai közösségen alapuló nemzeti érdekképviseletben gondolkodott. Míg Tóth a „jogot alakító polgárokban" hitt, Duray a „nemzeti osztályharc" nyelvét használta (314., 287.).

Tóth az egyeztetések politikáját képviselte, például a mezőgazdasági program vagy a déli régiók fejlesztése ügyében. Alapvetően az előzőekben ismertetett autonomista modellben gondolkodott, amelynek legitimitását az alkotmány és a kisebbségi névjegyzéken alapuló választások biztosíthatnák.

Duray társnemzet-koncepciója ezzel szemben lényegében Szlovákia föderalizálását jelenthette volna, a magyarság egyenrangú államalkotó tényezőként való elismerésével. (314–316., 425–426., 444–448.) Míg Tóth és pártjai a szlovák demokratikus erőkkel való együttműködésre építettek, abban bízva, hogy a kisebbségi jogok a jogállamiság fejlesztésén keresztül biztosíthatók, Duray a szlovák pártokat alapvetően kisebbségellenesnek tekintette.

Az MPP 1996-ig a kisebbségi érdekvédelemben a politikai pluralizmust képviselte, míg az Együttélés folyamatosan egy magyar „csúcsszerv" létrehozásában

gondolkodott. (253.) Mondhatnánk, hogy az 1998 utáni MKP-, majd Híd–Most-koalíciós szerepvállalás Tóth Károly igazát látszott igazolni. Ugyanakkor azt is be kell látnunk, hogy az államnyelvtörvény, a közigazgatási beosztás és a Beneš-dekrétumok sérthetetlenségének kérdésében a szlovák politikában nemzeti konszenzus alakult ki.

A szerkezet és a tartalmi csomópontok áttekintése után érdemes a szövegek mögé tekinteni: mi vezette ezt az örökké építkező embert, és miből állt erkölcsi hitele? Jellemző, hogy temetése napján a teljes szlovák parlament egyperces néma felállással emlékezett meg róla, noha soha nem volt parlamenti képviselő.

Tóth már 1990 végén tiltakozott az ellen, hogy az elveiket következetesen képviselő embereket megbélyegezzék, és az „elvhajhász" kifejezést cinikusan használják. Ellenezte, hogy az elvekhez való ragaszkodás gúny tárgyává váljon.

> „Elvhajhász az, aki elvszerű, konokul elvszerű, aki elvek szerint akar élni, és ezt nem adja alább. Az elvi magatartás mintha átértelmeződne napjainkban. Már tavasszal [1990-ben – B.N. megjegyz.] olyan értelmezése jelent meg a fogalomnak, amely az elvi magatartást a bigott, dogmatikus bolsevik magatartással azonosította, tehát ideologikus tartalmat adott neki. […] Az elveket az emberi élet axiómáinak lehet tekinteni, amelyek nem igényelnek magyarázatot: egyszerűen elfogadjuk és tiszteletben tartjuk őket. *Azok a kiindulópontok, amelyekre az ember magatartása épül, amelyekhez újra és újra visszatérhetünk, sőt vissza is kell térnünk.* [Kiemelés: TK.] Szabályozók, amelyekhez mérten teszünk valamit. Nélkülük széthullana a társadalom és minden közösség."[4]

Tóth szerint tehát nem magukkal az elvekkel van baj, hanem azzal, amikor a magyarázó reflexiót, vagyis az ideológiát dogmaként kezelik. Az elvek természetüknél fogva szilárdak, az elvi következetesség azonban nem azonos a dogmatizmussal. Az FMK „elvi politizálása" azért jelentett értéket számára, mert a belső viták mindig akörül forogtak, hogy egy-egy politikai lépéssel nem adják-e fel saját elveiket. A lényegi kérdés tehát nem az, hogy valaki „elvi"-nek nevezi-e magát, hanem az, hogy mely elvekhez marad hű.

Ehhez kapcsolódik az egyéni magatartás jelentősége is a sajátosan perszonalizált kisebbségi közösségi életben. Tóth így fogalmazott:

> „A kisebbségi létezés szempontjából a magatartás még ennél is többet jelenthet [mármint a szándék szerinti képviseletnél adott szituációban], ötvözete mindazon cselekvési normáknak, amelyek az eligazodást, kiállást szolgálják, sokszor még a tartalmi tényezőktől is függetlenül, puszta létével van jelen, és így válik követendő példává. Az autonómia demonstrálása szempontjából a magatartásnak rendkívül fontos szerepe

[4] Elvhajhászok, avagy önmagunk enyhítése. *Nap,* 1990. október 12. 7. In: *Autonómiakísértet*…, 312.

van. Még ha nem is tudatos, még ha nem is oly látványos, maga a léte potenciálisan tartalmi meghatározó, fókusza mindannak, amit az egyén vagy egy csoport létezésével kifejezni kíván."[5]

Mindezt 1988-ban, a szlovákiai magyar irodalompolitika kapcsán írta. A belső demokratizmusért folytatott küzdelem azonban később is meghatározta munkásságát, hiszen már 1989 előtt levonta az egyeneműségből fakadó tanulságokat:

„A hiba szerintem akkor következett be, amikor ez az összefogástudat mindenre kiterjesztődött, és az ügyek kezelésében mind a kisebbségi elit, mind a kisebbség egésze modernizációs képességét elveszítette, és ezen az összefogáson túl más cselekvési és magatartásmintát nem tudott kialakítani, sőt respektálni sem. Éppen ellenkezőleg: minden ellenkező kezdeményezést megkérdőjelezett, megpróbálta – legtöbbször sikerrel – a maga körébe vonni, vagy ha ez reménytelennek bizonyult, lejáratni, kiátkozni."[6]

Mindebből következik Tóth társadalomépítő programja. Ennek alapja az egyén és a polgár szabadságára épülő polgári értékrend kialakítása és meghonosítása, a Nyugat-Európában bevált intézményi formák kiépítésével. Bár a rendszerváltás után megjelenő liberális politikai csoportok ehhez az értékrendhez álltak közel, a társadalmi közeg, amelyben működtek, nem volt liberális.[7] Tóth írásaiból több válasz is kirajzolódik arra, miként lehetett volna ezen változtatni.

---

5 Autonómiakísértet. *Ellenzéki Unio*, 1989/5–6., 126–131.; *Leányvári ébredés,* 41–62. In: *Autonómiakísértet*..., 199.

6 Uo.

7 „Sokáig a liberalizmus azoknak az értékeknek a társadalmon és államéleten belüli rögzítését jelentette, amely lehetővé tette egy pluralista társadalom működését. Tehát az alkotmány megváltoztatását, egy sor törvény megalkotását, azoknak az alapvető jogoknak a rögzítését – sajtószabadság, választójog, gyülekezési szabadság, társulási szabadság, a piac szabadsága stb. –, amelyek nélkül elképzelhetetlen a többpártrendszer és a plurális rendszer. Ha konkrétabb akarok lenni, azt kell mondanom, hogy mindazon alapkérdések tisztázását, amelyek nagy részét Magyarországon például az ellenzéki kerekasztalon belül sikerült megoldani, ilyen Szlovákiában nem volt, sem kerekasztal, sem maga a folyamat, sem pedig a volt hatalommal való párbeszéd vagy kiegyezés. Ennek viszont az volt a következménye, hogy a közvélemény nem tudta feldolgozni, sok esetben felfogni sem, az új, hirtelen megjelent értékrend minden részletét, a buktatókról és dilemmákról nem is beszélve. Ez a mai napig végigkíséri a társadalom fejlődését, sok esetben a demokrácián belüli diktatórikus kísérleteknek kell ráeszméltetni a társadalmat egy médiatörvény, egy alkotmánybíróság fontosságára. Akkoriban mi a liberalizmust a demokratikus keretek kialakításaként, a játékszabályok kimunkálásaként értelmeztük, nem pedig egy sokszereplős politikai harc egyik szubjektumaként. A régi rendszer átalakítása, a 'rendszerváltás' volt az a fő dolog, amiben gondolkodtunk, és azután az elkövetkező hónapokban munkálkodtunk is. A későbbiek során teljesen természetesnek tűnt számunkra, hogy más pártok is létrejönnek, gondolkoztunk magyar kisgazda-, magyar szocdem párt létrehozásán. A magyar kereszténydemokrata mozgalmat gyakorlatilag mi indítottuk útjára. (…) De az már nagyon zavart bennünket, hogy ezek a pártok nem a játékszabályok, a szabadságeszmék kiteljesedésével törődnek, hanem

A közösségi aktivitásnak tartós intézményi kereteket kell adni: „kőintézményeket" kell építeni. Pályafutása során a klubmozgalmaktól – a Vörösmarty Klubtól és a József Attila Klubtól – a politikai pártokon, az FMK-n és az MPP-n át a tudományos műhelyekig, így a Fórum Kisebbségkutató Intézetig, minden tevékenységét intézményesíteni igyekezett. Úgy vélte, hogy a megfelelő intézmények képesek enyhíteni a közösség félelmeit, és egyben biztosítják a szakmai fejlődés feltételeit is (554–556.).

Élesen bírálta a „magyar egység" mítoszát, amelyet hamis ideológiai konstrukciónak tartott. A „nemzeti egység" eszméje helyett politikai pluralizmust képviselt. A kisebbségi közösségen belül is a többpártrendszert és a politikai tagoltságot szorgalmazta, mert meggyőződése szerint egy artikulált, belső vitákra képes társadalom erősebb és hatékonyabb. Célja a szlovákiai magyar politika professzionalizálása volt: a „sámánszerepet" a felkészült, nyelveket beszélő szakpolitikusnak kell felváltania (386–388.).

Tehát a megmaradás egyik legfontosabb biztosítékát a kulturális és oktatási autonómiában látta. Ennek önkormányzati alapja a kisebbségi regiszter lett volna: egy önkéntes nyilvántartás, amely a választások és a demokratikus legitimitás alapját adhatja. Az így megválasztott testületek önállóan kezelhetnék az állami költségvetésből a kultúrára és oktatásra jutó támogatásokat, valódi döntési lehetőséget teremtve a közösségek számára. Az ezt biztosító személyi elvű autonómia nemcsak a tömbmagyarság, hanem a szórványban élők számára is védelmet nyújthatna (450–452.).

Tóth a társadalmat alulról, az egyéni felelősségvállalásra építve kívánta fejleszteni. Ennek része volt a civil szervezetek felkészítése tréningekkel és képzésekkel, hogy hatékonyan tudják felhasználni a nyugati alapítványi forrásokat és a személyi jövedelemadó egy százalékának felajánlásából származó támogatásokat (529–536.). Ezzel párhuzamosan fontos célnak tartotta a parasztpolgári réteg megerősítését is a földtulajdon visszaszolgáltatása és az agrárprogramok révén (335–336.). Úgy gondolta, hogy a gazdasági biztonság teremti meg annak feltételét, hogy az emberek magabiztosan vállalhassák magyar identitásukat.

Elutasította a konfrontatív, kizárólag etnikai alapú politizálást. Ehelyett racionális érvrendszerre és közös jogállami érdekekre építve próbálta meggyőzni a szlovák politikai elitet.

---

azzal, hogy teljesen kiszorítsanak bennünket a politikai színtérről, semmi mással nem, csak azzal, hogy ezt megtegyék, miközben a rendszerváltás kezdetén álltunk csupán. Az pedig egyenesen felháborított bennünket, hogy néhányan a mi sorainkban kezdenek olyan nemzeti vagy más alapon működő pártkezdeményekbe, amelyek ellentétben álltak az egész folyamattal. Mindezzel csak arra szeretnék rámutatni, hogy akkoriban a szabadelvűség a szabadságjogok törvényi rögzítését jelentette számunkra, a tényleges rendszerváltást." Elbeszélt történelem – A rendszerváltás évei. Tóth Károly (1996–1997). In: *Autonómiakisértet*…, 41.

Kiemelten foglalkozott az oktatás fejlesztésével is. Szemléletváltást és modernizációt sürgetett, különösen a nyelvoktatásban. A Skabela–Bóna-féle korszerű szlováknyelv-oktatási módszer támogatásával azt kívánta elérni, hogy a magyar gyermekek versenyképes tudáshoz jussanak, miközben megőrizhetik anyanyelvű iskoláikat (488–489.).

Összességében Tóth Károly a „jogot alakító polgár" eszméjét állította a középpontba. Az érzelmi alapú mozgósítást tudományosan megalapozott önismerettel és polgári kollektív öntudattal kívánta felváltani. Ezt szolgálták a Fórum Intézet kutatásai, valamint az *Elbeszélt történelem* program rendszerváltásról készült interjúi is. A cél az volt, hogy a „hontalanság évei" mellett a rendszerváltásban betöltött magyar szerep is a szlovákiai magyarság közös történelmi élményévé váljon. Hasonló realista önképalakító szerepet tölthettek be a *Magyarok Szlovákiában* kötetei is.

Miért fontos ma ez az életmű és ez a stratégia?

A kisebbségi magyar közösségek mai helyzetét kettősség jellemzi. Egyfelől történetük során korábban soha nem rendelkeztek olyan széles körű saját intézményrendszerrel, oktatási és nyelvi jogokkal, önkormányzati lehetőségekkel, emancipáltsággal és anyaországi támogatással, mint napjainkban. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy alapvető problémáik megoldódtak volna.

A szlovéniai és horvátországi magyarság – noha önkormányzati jogokkal is rendelkezik – az asszimiláció következtében, az ötven százalékot meghaladó vegyes házassági arány mellett a magyarországi nemzetiségekhez hasonló etnoregionális csoporttá válik. A kárpátaljai és a szerbiai magyarság létszámcsökkenése a több délszláv, illetve az orosz–ukrán háború következtében olyan mértékű, hogy már kivándorlásszerű folyamatról beszélhetünk.

A szlovákiai magyarság politikai szervezetei közel tizennégy éven át részt vettek a kormányzásban, 2020 óta azonban nincs parlamenti képviseletük, csupán megyei szinten vannak jelen, ott is egyre erősebb megosztottságban.[8] Az RMDSZ tizenhét évig – további négy évnyi megszakítással – kormányzati tényező volt Romániában. Ma a romániai nemzetállami szélsőjobboldallal szembeni küzdelem egyik fontos szereplője, ugyanakkor 2013–2014 óta egyértelműen a Fidesz politikai közösségéhez kapcsolódott, és annak politikai, kormányzati, valamint identitáspolitikai mintáit követte.

Az utóbbi két év kritikai irodalmának összegzése alapján a magyar kisebbségpolitika ma vakrepülésben van. A kisebbségi társadalom alrendszerei bezárkózó, túlélő üzemmódban működnek, amit jórészt elfed az infrastrukturális építkezés és az identitáspolitikai rendezvények sokasága.

[8] A 2022-es önkormányzati választás óta a Magyar Szövetség a magyar lakosság zömét magában foglaló négy megyében – Nagyszombat, Nyitra, Besztercebánya, Kassa – jelentős (az első kettőben erős) képviselettel rendelkezik. A 2026-os önkormányzati választásokon a polgármesterek és a megyei tanácsosok megosztottsága miatt a megyei önkormányzatokban csökkenhet a magyar párt befolyása.

Úgy tűnik, naiv várakozás volt az autonómia kikényszerítését a nemzetközi kisebbségvédelemtől vagy az Európai Uniótól remélni. A kormánykoalíciós részvétel fokozatos politikája létrehozott ugyan egy aszimmetrikus alkalmazkodási modellt, de a szomszédos államok egységes nemzetállamot építő etnopolitikai stratégiája alapvetően nem változott meg.

A magyarországi támogatások sokat segítenek a kisebbségi intézményrendszer fenntartásában, de önmagukban nem képesek eltartani azt, és a kisebbségi magyar közösségek életviszonyait sem tudják érdemben megváltoztatni.

Tóth Károly kisebbségi társadalomépítő felfogása – Várady, Duray, Tőkés, Markó vagy Kató stratégiájától eltérően – a kisebbségi intézményi alrendszerek működésére és a saját szakmai logikájuk szerinti fejlesztésére épült. A kisebbségi intézményesség megerősítését nem csupán az önkormányzati hatáskörök bővítésében látta, hanem a következőkben is:

> „A kisebbségi gazdasági, társadalmi, érdekvédelmi, kulturális szervezkedések megléte. Demokratikusan szerveződő egyletek, társaságok és szervezetek létezése, amelyek a különböző érdekeket védeni és érvényesíteni képesek az államigazgatási, az önkormányzati szervekkel és egymással szemben, hogy mindezek a szerveződések egyszerre szolgálják a kisebbségek integrációját és az integráció folyamatában az etnikai identitás megőrzését. A gazdasági társulások esetében meghatározónak kell lennie a regionális szemléletnek és a versenyképességnek. […] Egyeztető tanácsok létrejötte a politikai, társadalmi, érdekvédelmi, ifjúsági és kulturális szervezetek és mozgalmak között a kisebbségi élet egyes területein végzett munkájuk egyeztetése és összehangolása céljából, például az iskolaügy, a könyvkiadás, a sajtó, a kultúra vagy a kulturális rendezvények területén.”[9]

Mindez azt jelenti, hogy a támogatási rendszer átalakítása mellett szükség van a kisebbségi alrendszerek saját szabályaik szerinti szerveződésére, a területen belüli érdekkülönbségek nyílt megfogalmazására, valamint a kisebbségi közélet működtetőinek pártpolitikától való függetlenségére.

A kötet meggyőzően bizonyítja, hogy Tóth Károly ezt a munkát kezdte el.

[9] Kulturális autonómiát In *Autonómiakisértet*... 437.